

Tidinge

VAN DIE GOUDE

jaargang 37 | augustus 2019 | 3

THEMANUMMER
Uitgeverij G.B. van Goor

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

redactie: **Henny van Dolder-de Wit**, dr. **Paul H.A.M. Abels**, dr. **Adri van den Brink**, dr. **Tom Hage**, dr. **Christiaan van der Spek**, drs. **Paul van Horsen** (hoofdredacteur)

tekstredacteur: drs. **Kenny Louwen**

fotoredacteur: **Nico J. Boerboom**

vaste medewerkers: **Marcel van Dasselaar** (archeologie), ir. **Gert Jan Jansen** (Gouwe Verhaal) met dank aan de medewerkers van: **Streekarchief Midden-Holland (SAMH)** en **Museum Gouda**

redactieadres: **Hazelaarlaan 10, 2803 BS Gouda**
e-mail: **redactie-tidinge@diegoude.nl**

secretariaat van die Goude: **Postbus 307, 2800 AH Gouda**
e-mail: **info@diegoude.nl**

ontwerp en opmaak: **Peterpaul Kloosterman, Gouda (www.2pk.nl)**

drukkerij: **Quadraat Grafimedia BV, Oud-Beijerland**

ISBN: **0168-0498**

Lid worden van Historische Vereniging Die Goude: Het lidmaatschap kost € 28,- per jaar.

U kunt zich opgeven via onze website www.diegoude.nl

Opzeggen: U kunt uw lidmaatschap tot vier weken voor het einde van een kalenderjaar opzeggen.

Uiteraard zijn ook overlijden en verhuizing redenen voor beëindiging van het lidmaatschap.

www.diegoude.nl

Foto voorkant: kniehevelpers van de Drukkerswerkplaats Gouda in de Chocoladefabriek (foto Nico J.Boerboom)

Van de redactie

Paul van Horsen

Als zelfstandig bedrijf bestaat uitgeverij Van Goor niet meer, maar uitgeverij Het Spectrum maakt nog graag gebruik van de zo bekende naam om boeken uit te geven.

Gerrit Benjamin van Goor vestigde zich in 1839 in Gouda op de Kleiweg en de door hem gestichte uitgeverij heeft tot 1929 vanuit Gouda haar boeken het daglicht laten zien. Behalve door onder andere de uitgave van kinderboeken is de uitgeverij ook bekend geworden door de woordenboeken van Jacob Kramers.

Paul Abels, Margreet van Wijk en Jean-Philippe van der Zwaluw doken in het omvangrijke archief van de familie Van Goor. Het resultaat is een themanummer dat helemaal gewijd is aan deze uitgever.

Jean-Philippe van der Zwaluw leidt u verder in met zijn artikel 'Een landelijk bekende Goudse uitgeverij/drukkerij'. Ook vertelt hij het levensverhaal van Jacob Kramers, een leven met een onverwachte en droevige afloop.

Paul Abels laat zien dat Benjamin van Goor en de Goudse elite in korte tijd een voor beide zijden profijtelijke samenwerking hebben opgebouwd.

Boeken moeten worden verkocht. In die tijd zetten de boekverkopers colporteurs in. Margreet van Wijk laat zien hoe belangrijk de inzet van zo'n colporteur voor uitgeverij Van Goor was.

Van Goor gaf boeken uit, verkocht boeken maar drukte ze ook zelf. Later werd die taak overgenomen door drukkerij Koch & Knuttel aan de Turfmarkt. Gert Jan Jansen laat Loek Meulenberg in 'Gouwe Verhalen' aan het woord. De laatste heeft korte tijd gewerkt bij die drukkerij en is nog steeds actief in de Drukkerswerkplaats in de Chocoladefabriek.

Portret van Gerrit Benjamin van Goor (SAMH, archief Noothoven van Goor)

Onze oproep in *Tidinge 2* van dit jaar om mee te denken over, suggesties te doen voor of om bijdragen te leveren aan de themanummers van het jubileumjaar 2022 (Gouda 750) heeft al leuke en inspirerende reacties opgeleverd. Hieronder nog ter herinnering de verschillende thema's:

- 1. De stad en haar denkers.** Wat was de betekenis van Coornhert en Erasmus voor de Goudse politiek in die tijd? Welke bekende of onbekende denkers herbergde de stad nog meer en wat droegen die bij aan het geestelijk klimaat?
- 2. De stad en haar producten.** Bier en stroopwafels zijn daarvan enkele markante voorbeelden.
- 3. De stad en het water.** De historie van Gouda als echte waterstad is doordrenkt met water.
- 4. De stad door vreemde ogen.** Hoe keken en kijken mensen van elders naar Gouda?

Aarzelt u niet om de komende maanden ons te blijven bestoken met uw ideeën, gedachten of artikelen over deze thema's. Stuur ze naar ons emailadres redactie-tidinge@diegoude.nl.

Een landelijk bekende Goudse uitgeverij/drukkerij

Jean-Philippe van der Zwaluw

92

Tidings 2019

Bokken met letterkassen erin van de Drukkerswerkplaats Gouda in de Chocoladefabriek (foto auteur)

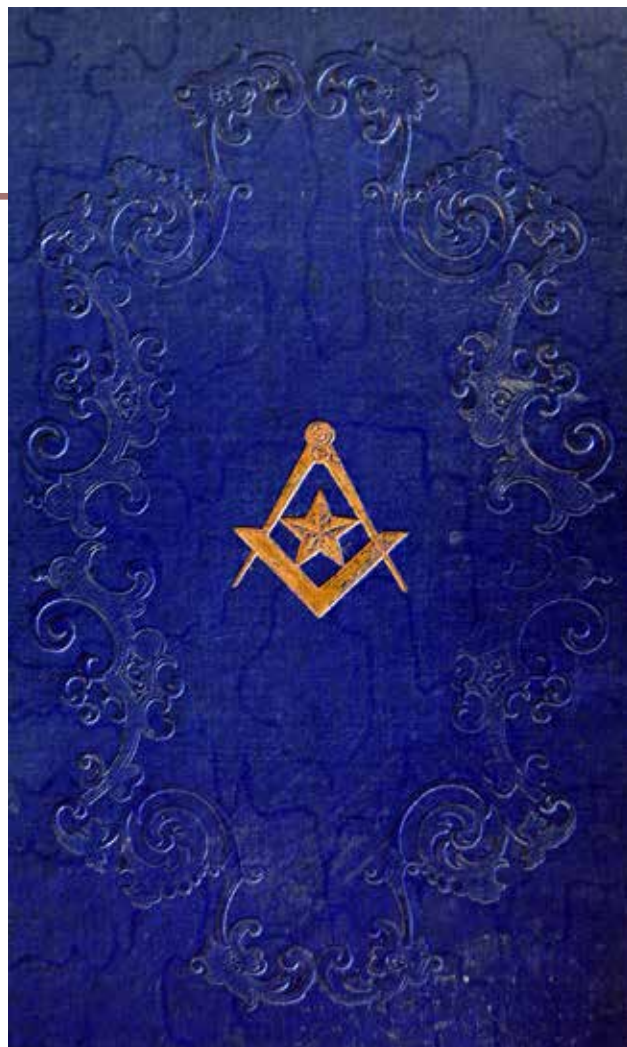
G.B. van Goor en zijn samenwerking met de Goudse elite

Paul H.A.M. Abels

Dat Gerrit Benjamin van Goor in 1839 voor Gouda koos om een uitgeverij annex boekdrukkerij te beginnen lag niet bepaald voor de hand. De stad had weliswaar een rijke boekdrukkersgeschiedenis, maar die tijd was inmiddels lang vervlogen. Zij kampte met economisch verval en het gezegde ‘Gouwenaar, bedelaar’ was wijd en zijd bekend. Bovendien had Gouda geen hogere onderwijsinstelling en waren er talrijke uitgeverijen in nabijgelegen steden. Toch dacht Van Goor uitgerkend hier een goede ‘business case’ te kunnen opbouwen, zoals dat in hedendaags jargon zou heten. Hij ging in elk geval niet over een nacht ijs, want hij bereidde zijn start als zelfstandig ondernemer zorgvuldig voor.

Commercieel denken werd deze naar zijn moeder, Benjaminia Maria Lulius, genoemde jongeman met de paplepel ingegeven, aangezien zijn vader Dirk van Goor koopman was. Die vond voor zijn op 23 oktober 1816 in het Betuwse Buren geboren¹ en daar opgegroeide zoon een goede leerschool in het naburige Zaltbommel, waar Ger-

1. Gelders Archief, Geboorte-acte Buren. In de literatuur over Van Goor wordt zijn geboortjaar diverse keren foutief vermeld.

*Een van de wegen voor Benjamin van Goor om in contact te komen met prominente Gouwenars bood de vrijmetselarij. Hij gaf ook een van de standaardwerken uit over dit heimelijke genootschap, te weten: F.T.B. Clavel, *Geschiedenis der Vrijmetselarij en der Geheime Genootschappen van vroegeren en lateren tijd*. Van dit boek liet hij vier drukken verschijnen, tussen 1841 en 1888. Collectie auteur (foto Nico J.Boerboom)*

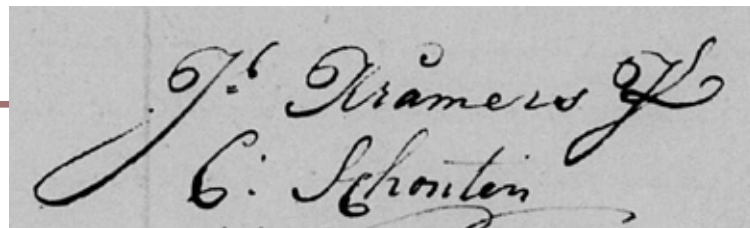
Het tragische einde van een beroemde lexicograaf

JACOB JANSZOOM KRAMERS (1802-1869) EN ZIJN VEELSOORTIGE WOORDENBOEKEN

Jean-Philippe van der Zwaluw

Woordenboeken waarin spelling, uitspraak en betekenis van Nederlandse woorden worden gegeven dan wel woorden naar of vanuit het Frans, Duits of Engels worden omgezet, zijn – in papieren of digitale vorm – tegenwoordig de normaalste zaak van de wereld. De papieren varianten stammen veelal uit de 19e eeuw, toen uniforme spelling een steeds hogere prioriteit kreeg. Slechts weinigen weten dat een van Nederlands eerste en beroemdste lexicografen of woordenboekschrijvers in Gouda actief was: Jacob Kramers.

Jacob Janszoon Kramers wordt op 28 september 1802 in Dordrecht geboren als zoon van winkelbediende Jan Kramers en huisvrouw Geertruij Schouten.¹ Hij brengt daar ook zijn jeugd door, volgt er een opleiding en trouwt er op 7 augustus 1822 met de op 8 september 1797 in Spaarndam geboren² maar op dat moment in Gouda wonende Catharina Schouten, dochter van Cornelis Schouten en Sophia Charlotta Stroobach. Hoewel Jacob dan nog geen twintig is, heeft hij zijn diploma als onderwijzer al en heeft hij voldaan aan zijn verplichtingen krachtens de Wet op de Nationale Militie. Bij het huwelijk treden als getuigen op boekbinder Hendrik Kramers, Jacobs oudere broer, en de Goudse onderwijzers Jacob en Simon Dirk Schouten, Catharina's broers.³

De handtekeningen die Jacob Kramers en Catharina Schouten in 1822 onder hun huwelijksakte zetten (foto auteur).

Het heeft er alle schijn van dat het een ‘moetje’ is, want Catharina bevalt op 15 december dat jaar van een dochter, Geertruida Johanna. De baby ziet het levenslicht in Vreeswijk, waar Jacob een baan als onderwijzer heeft gevonden. Het lijkt een gelukkig huwelijk, want er zullen nog tien kinderen komen van wie er twee op zeer jonge leeftijd overlijden.⁴ Het gezin Kramers verhuist in 1827 naar Schoonhoven, waar Jacob instituteur oftewel kostschoolhouder alsmede hoofd van de Nederduitse en Franse school wordt.⁵ In 1833 krijgt hij echter problemen. De lokale commissie van ‘schooltoevoorzigt’ onderzoekt klachten over Jacobs ‘zedelijk gedrag’ en treft een verwaarloosde kostschool aan. ‘Uit compassie met zijn gezin’ wordt besloten Jacobs aanstelling aan de dagschool voort te zetten maar voor de kostschool een vervanger te benoemen. Het mag niet baten. Jacob krijgt problemen met een hulponderwijzer en de geruchten over zijn ‘zedelijk gedrag’ houden aan. Op 21 oktober 1834 voelt hij zich genoopt ontslag te nemen als stadsonderwijzer.⁶ In 1837, na tussentijds nog twee jaar als “taalmeester” in Leiden te hebben gewerkt⁷, komt het gezin naar Gouda, waar een woning aan de Spieringstraat 137⁸ wordt betrokken. In deze stad heeft Jacob een aanstelling als hulponderwijzer gekregen op de kostschool voor jonge heren van J. Schouten.

‘En wat is er geleverd? Nog niet eens de helft!’

DE TOTSTANDKOMING EN DE VERSPREIDING VAN KRAMERS’ GEOGRAPHISCH WOORDENBOEK DER GEHEELE AARDE TUSSEN 1875 EN 1884

Margreet van Wijk-Sluyterman

In 1855 heeft uitgever Gerrit Benjamin van Goor (1815-1871) Kramers’ geographisch woordenboek der geheele aarde uitgegeven. Zijn zoons die vanaf 1868 de leiding hebben over de uitgeverij G.B. van Goor Zonen, brengen tussen 1875 en 1883 een nieuwe versie uit van het boek, geheel herzien en naar de beste bronnen bewerkt door achtereenvolgens Johannes Jurrius en Enno Zuidema. De totstandkoming van deze tweede druk van het boek, die in afleveringen verschijnt, verloopt niet op rolletjes, maar bezorgt de uitgever flink wat hoofdbrekens. Intekeningen op de hele serie moeten soms lang wachten op nieuwe afleveringen. De verkoop is geen commercieel succes. Dat er toch een groot aantal boeken zijn verkocht, is vooral te danken aan de inzet van één colporteur, Henricus Wilhelmus Scheefhals.

Meer dan een woordenboek is het een aardrijkskundig werk. Het is een soort encyclopedie, waarin beschrijvingen te vinden zijn van landen en steden in de hele wereld, alfabetisch geordend. Wel zijn de pagina’s gedrukt in twee kolommen, zoals in woordenboeken gebruikelijk.

Pand van de uitgeverij G.B. van Goor Zonen aan de Kleiweg (foto SAMH)

lijk. Hoe komt deze tweede druk van *Kramers’ geographisch woordenboek der geheele aarde* tot stand? Hoe gaat de samenwerking met de auteurs die de opdracht gekregen hebben om de bewerking te maken? Het grote werk verschijnt in afleveringen. Wat onderneemt de uitgever om het werk aan de man te brengen? Gezien de bekende naam van Kramers kan de uitgever verwachten dat het boek goed verkocht zal worden. Heeft het boek inderdaad veel opgebracht voor de uitgever?

Als ergens de antwoorden op deze vragen te vinden zijn, dan is het wel in het archief van de uitgeverij in het Streekarchief Midden-Holland (SAMH) in Gouda. Dit unieke uitgeversarchief bevat onder meer de ‘Copieboeken’, met de kopieën (doorslagen) van de uitgaande brieven en Brievenboeken (met overgeschreven brieven) over de periode vanaf ongeveer 1852 tot en met 1929,

Loek Meulenberg

Gouwe Verhalen is een serie interviews met mensen die het verleden van Gouda zelf hebben beleefd.

Gert Jan Jansen

‘Voor een Gouwe Verhaal moet de hoofdpersoon toch minstens 80 jaar zijn? De hoofdredacteur schreef bij de aflevering over Peter Eikenboom dat het een eenmalige uitzondering was. Oh, deze *Tidinge* wordt een ‘special’ over de Goudse uitgeverij Van Goor en daarom wil de redactie dat het Gouwe Verhaal in de grafische sfeer blijft? Dan snap ik opeens hoe je bij mij komt. Het idee moet van Paul Abels komen, want met hem samen geef ik de les ‘Gouda en de boekdrukkunst’, als onderdeel van een Goudologie-II-cursus. Als je maar weet dat ik over uitgeverij Van Goor en Zonen niets te melden heb, of het zou moeten zijn dat je vanuit ons huis kijkt op de achterkant van de H&M aan de Kleiweg. Daar was Van Goor ooit gevestigd.

Geboren Gouwenaar ben ik niet. Ik kwam hier in 1967, niet vanwege het unieke watersysteem, maar omdat ik een baan kon krijgen bij drukkerij Koch en Knuttel waaraan een huurhuis gekoppeld was. Ik had in Amsterdam vaste verkering. We hadden ons gemeld bij het Centraal Bureau Huisvesting. “Wilt u een eigen woning, hier in Amsterdam?” was de reactie. “Komt u dan over tien jaar nog maar eens terug.” Ik vroeg nog: “Moet ik me dan ’s morgens of ’s middags melden?”, maar ik wist dat het geen indruk zou maken. Vandaar de trek naar Gouda. Toen moesten we wel trouwen, want Koch & Knuttel kon niet toestaan dat er in hun huis ‘gehokt’ zou worden.’

Amsterdam

‘Louis Meulenberg was de naam die ik meekreeg bij mijn geboorte op 30 september 1940 in Amsterdam. De

Loek Meulenberg (1940)

Loek Meulenberg (foto Nico J.Boerboom)

meeste mensen kennen me als Loek. Ik kom uit een arbeidersgezin in de Pijp. Mijn vader was niet links, maar uiterst links, CPN. Van de oorlogstijd kan ik me weinig herinneren. In de hongerwinter kwam ik in Friesland terecht en daarvan weet ik dat er – het zal april ’45 zijn geweest – geschoten werd. De ene dag kwam je Duitsers tegen bij wie je een snoepje kon bietsen, de andere dag geallieerden die ook lekkers bij zich hadden. Ik weet niet eens of het Engelsen of Canadezen waren.

Mijn jeugd in Amsterdam zal ik niet diepgaand uit de doeken doen. Je gaat elke dag naar school, je gaat elke week naar het badhuis, je speelt met vriendjes, iedereen kent het wel. Wat niet iedereen kan zeggen: ik was de slechtste leerling van de klas. Ik had overal onvoldoende voor. Ik ben zelfs een keer blijven zitten. Voor rekenen een vier, terwijl ik later calculator ben geworden. Ik had

Auteurs

Jean-Philippe van der Zwaluw is econoom, onderzoeker en schrijver. In 2016 verscheen bij Die Goude zijn biografie over Anna Barbara van Meerten-Schilperoort onder de titel *De kroon van Gouda*.

Paul Abels is historicus en redacteur van dit tijdschrift.

Margreet van Wijk is docent Nederlands, Nederlands als tweede taal en onderzoeker op het gebied van de jeugdliteratuur. Ze doet onderzoek naar de kinderboeken en schoolboeken van de uitgeverij G. B. van Goor Zonen in Gouda.

Gert Jan Jansen is vicevoorzitter van Die Goude en hoofdredacteur van de Nieuwsbrief. Tevens is hij medewerker voor de rubriek 'Gouwe Verhalen'.

Agenda

LEZINGEN 2019

9 september **Henkjan Sprokholt**
'Plekken van plezier' (thema Open Monumenten Dag)

15 september **Ingrid Mitrasing en Howard Gray**
Cornelis en Frederik de Houtman (Houtmandag)

14 oktober **Jocelyn Krusemeijer**
Nederlandse vrouwen in het Nazi-Oosten

17 oktober **Waterconferentie**
Watergilde, werkgroep van Die Goude

2 november **Paul Abels en Martijn Junte**
Eduard Poppius, Gouds predikant (St.-Janlezing)

25 november **Rina Knoeff**
Gelukkig gezond ouder worden

Voor verdere informatie, zie de Nieuwsbrief en de website www.diegoude.nl

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

Een landelijk bekende Goudse uitgeverij/drukkerij 92

Jean-Philippe van der Zwaluw

G.B. van Goor en zijn samenwerking met de Goudse elite 95

Paul Abels

Het tragische einde van een beroemde lexicograaf 104

Jacob Janszoon Kramers (1802-1869) en zijn veelsoortige woordenboeken

Jean-Philippe van der Zwaluw

‘En wat is er geleverd? Nog niet eens de helft!’ 115

De totstandkoming en de verspreiding van Kramers’ geografisch woordenboek der geheele aarde tussen 1875 en 1884

Margreet van Wijk-Sluyterman

Gouwe Verhaal: Loek Meulenberg 125

Gert Jan Jansen